

Familiepolitisk intervju

Intervju med professor emeritus i sosiologi Sigurd Skirbekk, Universitetet i Oslo

ved Jon Kvalbein - Dagen, den 13. februar 2005

Hvilke vesentlige endringer er skjedd i familiens situasjon i samfunnet etter krigen?

Her er det mye som kunne sies. De fleste har vel et bilde av forskjellene mellom en norsk bondefamilie i 1905, en arbeiderfamilie i 1945 og en funksjonærfamilie i 2005. Sosiologisk sett er en av det vesentligste forskjellene at medlemmene av familien i 1905 utgjorde et arbeidsfellesskap, på en annen måte enn dagens familie som i stor utstrekning er en fritidsfamilie. I dagens familie er gjerne begge de voksne lønnsinntakere. I byene var det vanlig også i 1905. Det var på 1940-50-tallet, da mennene hadde fått råd til å forsørge familien på ei inntekt, at andelen yrkeskvinner var på det laveste.

Ellers må det sies at relasjonen innerst i familien har endret seg merkbart, fra et mer autoritært eller hierarkisk mønster og til antiautoritære og mer egalitære idealer. Samtidig er antallet barn gått sterkt ned, fra høye barnetall tidlig i århundret og en babyboom omkring 1950 og til et barnetall under reproduksjonsgrensen i seinere år. Familien er også blitt mer ustabil. Samboskap har til dels fortrenget både forlovelse og ekteskap.

Hva har vært de sterkeste kreftene som har svekket familien som samfunnets grunncelle?

Dels står vi overfor ytre materielle endringer, ved at yrkeslivet har forandret seg, og blant annet etterspurt flere service og omsorgsyrker, færre yrker i industri og jordbruk. Tradisjonelle kvinneyrker er blitt mer etterspurt. Dels står vi overfor politiske endringer, mange sosiale oppgaver som familiene tidligere måtte ta seg av, er overtatt av andre institusjoner. Men den egentlige svekkingen av familien henger sammen med endringer i kulturbildet. De moralbevarende, kristne, nasjonale og tradisjonelle idealene er blitt utfordret fra mange hold, uten å ha blitt møtt med særlig motstand.

Konservative grupperinger, som skulle være de kulturbevarende, har glidd mer og mer over i en liberalisme som passer næringslivet bedre enn familielivet. Radikale grupperinger, som skulle gi folk fornuftige bilder av maktstrukturene i samfunnet, har på mange måter kjørt seg fast i en kritikk av autoritære forhold som var mer typiske i tidligere tider. De har gjennomgående lite å bidra med når det gjelder forståelsen av anomiske forhold i vår samtid. I familiesammenheng kan anomien gi seg utslag i at barn utsettes for mange valg heller enn for få. Paradoksalt har de kulturradikale på mange måter formidlet en legitimerende heller enn kritisk fortolkning av den dominerende liberal ideologi.

Kristne grupperinger har heller ikke gjort det de kunne gjøre for å sikre familiens livsvilkår i vår tid. Hos oss er det tradisjon for å satse på forkynnelse og sosialt arbeid heller enn på kulturlivet. Den lutherske kirke mangler jesuitter. Lite er blitt gjort for å foreta forskning og formidle kulturanalyser som kunne vise familiens funksjoner og forutsetninger i moderne samfunn.

Hva er kjernen i det nyliberale livssynet, og hvilke konsekvenser har dette fått for familie og ekteskap?

Liberalismens grunnsyn er at individets frihet bør maksimeres. En slik frihetslære kan være et nyttig korrektiv i både tradisjonelle og totalitære samfunn. Men når liberalismen blir enerådende, tilnærmet totalitær, blir den lett destruktiv. En familieform som bare blir legitim hvis den gir alle dens medlemmer lykke og frihet, er en labil familieform. Å se på familien bare som et middel til individuell lykke er noe annet enn å se på familiens som en ekteskapsregulert institusjon med viktige funksjoner.

Det er naivt å tro at det går an å oppnå stabile familier bare ved å frigjøre og dyrke individers følelser, uten å vektlegge de institusjonelle føringer på samlivet.

Har du inntrykk av at forskning som avdekker svakheter ved den nyliberale livsstil blir nedprioritert av norske myndigheter?

Her er det ikke bare myndighetene som har latt seg binde av en dominerende liberal ideologi. Forskere er heller ikke så uavhengig av dominere kulturmønstre som de gjerne gir seg ut for å være. Vi har fått mye forskning om forhold som kan begrense utfoldelsen til forskjellige kategorier av individer. Derimot har det ikke vært satset på forskning som kan vise sammenhenger mellom dominerende kulturmønstre og familieformer, og mellom familieformer og samfunnsfunksjoner. Og det som finnes av slik forskning blir bare delvis formidlet til politikere og publikum.

Det er karakteristisk for vårt styresett at familiedepartementet har opprettet avdelinger til å ta seg av barn og kvinner og vanskeligstilte grupper, men det har ingen avdeling til å ta seg av familien som institusjon.

Hvilke samfunnsmessige følger har det at skilsmissetallet og antall samboere har økt sterkt?

Høye skilsmissetall og utbredt akseptering av samboskap henger sammen. Samboskap er ikke bare mer ustabil fordi det oppfattes som prøveekteskap, med paralleller til prøvekjøp med returrett. Svenske og norske studier viser at samboskapene etter noen år har omtrent tre ganger så høy oppløsningsrate som ekteskap, selv der det er barn med i bildet.

Hvilke samfunnsmessige fordeler har ekteskapet framfor andre samlivsformer?

Jeg har i en publikasjon vist til ti grunner for at ekteskap atskiller seg fra samboskap. Den viktigste forskjellen er grad av stabilitet. De samfunnsoppgaver som er avhengige av stabile relasjoner for å løses tilfredsstillende, blir dermed skadelidende. Det gjelder folks mentale behov for tilhørighet til en varig primærgruppe. Det gjelder antall barn og det gjelder primærsosialiseringen av barn. Men det gjelder også økonomiske forhold i storsamfunnet. Skilsmisene koster, både for de involverte og for skattebetalerne, og ikke minst for de som søker å etablere seg på et sprengt boligmarked. Dersom folk hadde bodd i familier og ikke i så stor grad i enmanns-hushold, hadde boligprisene sunket dramatisk.

Hvilke følger har pornoindustrien fått på synet på ekteskapet?

Pornoindustrien er et historisk nytt fenomen, og er ikke bare et moderne utslag av at unge menn vil vite hvordan kvinner er skapt. Det lar seg best forstå som en kommersiell utnyttelse av en individualiseringsprosess uten balanserende motkrefter. Det som kulturhistorisk er kalt den romantiske revolusjon kan ses som et forsøk på en løsrivelse av kjærlighet fra ekteskap. Den pornografiske revolusjonen representerer en løsrivelse av seksualitet fra kjærlighet, det vil si folk tilbys midler til seksuell tenning og utløsning uten å behøve å binde seg til et annet menneske.

Hvilken rolle har massemediene spilt når det gjelder å svekke familien og ekteskapet?

Dagens massemedier er preget av hensynet til stort salg og dermed til lettselgelige budskaper heller enn av forpliktelser for en spesifikk kulturformidling. Kommersiell underholdningsindustri er basert på oppfatningen om kultur som opplevelsestilbud.. Reklamen tar sikte på å gi folk en konstant utilfredshet med tingenes tilstand, det gjelder ikke minst unge jenter og deres utseende, og dessuten formidle et budskap om at manglene kan rettes ved flere kjøp. Nye moter og nye skjønnhetsprodukter fungerer som gulrota foran eselet; idealene kan aldri nåes, men de kan motivere til stadig mer omsetning.

Den kommersielle formidling av familieforståelse er individsentrert. Det samme kan sies om den kulturradikale forståelse. Her blir frihet og likhet sett som udiskutable verdier. Det overordnede politiske idealene blir dermed toleranse og forsøk på å likestille alle samlivsformer. Forskjellen mellom hushold og familier viskes bort, og det samme gjelder forskjellene mellom funksjonelle og ikke-funksjonelle familieformer.

Hvilke samfunnsmessige endringer kan vi vente dersom det blir gjennomført en "kjønnsnøytral" ekteskapslovgivning?

Familiemeldingen (St.meld. nr. 29, 2002-2003) definerer familien slik: "Familien omfatter ektepar med og uten barn, samboere med og uten barn, homofile partnere med og uten barn, aleneforeldre som bor sammen med barn, samværsforeldre, familier med fosterbarn, og enslige, aleneboende." Hvilken kommentar har du til denne definisjonen?

Den er ideologisk. Sosiologisk sett er den naiv. Men også i samfunnsforskningen kan vi finne flere definisjoner. En minimumsdefinisjon ble formulert slik av *US Bureau of Concensus* En familie er to eller flere personer som lever sammen og som er forbundet til hverandre gjennom slektskap, ekteskap eller adopsjon.

Familieforskeren Dolf Zillmann har gitt en mer omfattende definisjon i ni punkter: 1) Et par bestående av en mann og en kvinne utgjør kjernen i en familie. 2) Dette paret forplikter seg til å bo sammen for en ubegrenset tid, potensielt for hele livet. 3) Paret intenderer å få barn og får det eventuelt også. 4) Paret er beredt til å ha omsorg for sine barn. 5) Paret vil støtte barna til mental, emosjonell, moralsk og økonomisk uavhengighet. 6) Paret bidrar til felles framtidige økonomiske mål. 7) Paret aksepterer seksuell eksklusivitet. 8) Paret aksepterer at tilfredsheten i familien er avhengig av en stadig investering i tid og tiltak. 9) Paret aksepterer å måtte motstå fristelser som ville bringe familien i disharmoni og gi grunnlag for konflikt og vold.

Isteden for å late som om alle samlivsformer er like bra, burde vi hatt en premieringspolitikk, både økonomisk og på annen måte, for de som velger ekteskap.

Hva vil du si til dem som hevder at samlivsform er en privatsak?

Forestillingen om at familien er en privatsak kunne bare bli akseptert i en individentsentrert og liberal kultur. Sammenliknende kulturforskning viser at familien finnes i instituerte former i alle menneskesamfunn som vi vet noe om. Kjernefamilien kan vi gjenfinne alle steder, men gjerne innvevd i større slektskapsystemer. Over alt finner vi statusforskjeller mellom gifte og ugifte, forskjellige roller for menn og for kvinner og normer for forholdet mellom foreldre og barn. Inngåelsen av familien er også samfunnsmessig regulert, og blir over alt markert med bestemte riter ledet av en representant for storsamfunnet, enten det er en prest, en sjaman, en kaptein eller en høvding.

Har den liberale seksualmoralen vært til fordel for kvinnene?

Dagens liberale seksualmoral henger sammen med en avinstitusjonalisering av familien. Ut fra liberal ideologi skulle denne avinstitusjonaliseringen representere en individuell frigjøring. Men mennesket er sosialt avhengig. I praksis ser vi at en større uavhengighet av familierelaterte normer har ført til større avhengighet av normer utgått fra andre institusjoner, av kommersiell mote og politiske menneskeidealer.

Sosiologen Willard Waller regnes som en av de første som påviste at i grupperinger uten institusjonelle føringer ville den part som hadde minst å tape ved å bryte over tvert, få en uforholdmessig makt over den part som har mest å tape på et brudd. Mange kvinner går langt i å etterkomme egoistiske menn for ikke å bli enslige mødre.

Riktignok kan det i dag være lettere enn før å finne seg en ny partner. Men, også her kommer det et stort men inn når det gjelder barn. Både europeiske og amerikanske studier viser at stefedre har langt mindre hemninger mot mishandling av andres barn enn av egne.

Går barnetallet ned og behovet for barnehageplasser opp fordi kvinnene presses ut i arbeidslivet mot sin vilje?

Barnetallet i vår del av verden går ned mot et nivå på 2/3 av reproduksjonsnivået. De tidligere EU-landene er beregnet å få i gjennomsnitt 1,4 barn pr kvinne som gjennomlever sin reproduktive alder, mens de måtte hatt 2,1 barn for at ikke befolkningen over en viss tid skal falle mot null. Dette lar seg ikke forklare som en følge av kvinnefrigjøring og en realisering av deres primære ønsker. Intereuropeiske studier viser at kvinnenens primære ønsker varierer mellom 2 og 3, de får mellom 1 og 2; - 1, 2 i Italia og 1,8 hos oss. Denne forskjellen lar seg ikke forklare ved andelen kvinner i yrkeslivet, den andelen er større i Norge enn i Italia.

Da er det nok mer hold i forklaringer som går på to kulturbestemte familieendringer i forrige århundre. Først fikk vi, fra mellomkrigstiden av, en idealisering av færre barn for at foreldrene skulle få mer tid og råd til å gi bedre oppvekstvilkår for hvert barn. I slutten av århundret ble familiene preget av nye idealer, foreldrene burde ha færre barn for selv å kunne nyte livet mer. Det er denne siste kulturrevolusjonen som tar knekken på Europa. I flere latinske land tales det om at Europa begår et demografisk selvmord.

Hvilke følger får det at fruktbarheten er gått drastisk ned?

Hvis vi ikke over noe tid finner fram til kulturformer og samfunnsformasjoner som endrer trenden, vil vi gradvis dø ut. Ut fra beregninger fra FNs demografiske kontor blir det, etter midlere prognoser, anslått at Europas andel av verdensbefolkningen vil synke fra 21 pst i 1950 til 7 pst i 2050. En prognose fra 1996, gikk ut på at det daværende EU ville falle fra 12 pst av verdensbefolkningen i 1950 til 4 pst i 2050. Det er klart at dette får betydning for forestillingen om Europa som modernitetens mønsterregion.

Men i første omgang vil vi stå overfor en større ubalanse mellom aldersgrupperingene i landet. Dette har ikke minst følger for den politikken som skulle sikre pensjoner og trygde. Også her er Italia verst stilt og Norge best stilt i Vesteuropa. Men også hos oss blir utfordringene formidable. Mens det i 1967 var 3,9 personer i arbeidsstyrken pr alders- og uførepensjonist, vil dette forholdstallet gå ned til 1,6 personer i arbeidsstyrken pr pensjonist i 2050. I dag er det 2,6 personer i arbeidsstyrken pr pensjonist

Vil økt innvandring kunne kompensere for nedgangen i fødselstallet, uten at dette påfører samfunnet tilleggsproblemer som kan være enda større?

Det hadde vært enkelt hvis en sviktende egen reproduksjon bare kunne kompenseres med økt innvandring. Men så enkelt er det ikke. De som helst vil komme, er gjerne ufaglærte som ofte koster mer i utdanning og sosialutgifter enn det de kan tilby. Noen land vil bare ta imot høyutdannede spesialister fra land som fra før av har små ressurser; dermed er de med på å gjøre levekårene vanskeligere i de land som berøves for sine leger og ingeniører.

Hos oss vil likevel det mest betenkelige ved en omfattende innvandring over tid av folk fra fjernliggende land være at vi får færre som kjenner forpliktelser for vår kultur og som kjenner promærlojalitet til vårt land. Den hollandske integrasjonsforskeren Han Enzingen har studert identitet og lojalitetsmønstre blant tredje generasjons muslimske innvandrere i Rotterdam. Han fant da at for mange representerte islam deres første lojalitetsbinding, deres forfedres land deres annen binding, mens Holland kom først på tredjeplassen. Et Europa dominert av innvandrere blir et annet Europa enn det vi er vant til.

Det kan forøvrig her være grunn til å nevne at det som mange muslimske innvandrere i første rekke reagerer mot i Europa er ikke den kristen arv, men derimot de liberale idealene som de ser som oppløsende på både tro og moral.

Kan man ut fra kulturstudier si noe om hvordan det går med sivilisasjoner som neglisjerer ekteskap, familie og reproduksjon?

Historien gjentar seg aldri helt. Samtidig er det mange erfaringer fra fortiden som vi kan lære av. Sivilisasjons- og familieforskeren Carle C. Zimmermann offentliggjorde i 1947 en studie kalt *Family and Civilization*, der han trakk fram sammenhenger mellom familieforandring og sivilisasjonsoppløsning i det gamle Hellas og Roma. Han satte opp elleve punkter som han mente karakteriserte denne sammenhengen. Stikkordsmessig var kjennetegnene disse: 1) Økt utbredelse av raske skilsmisser. 2) Nedgang i familienes barnetall og tilbakegang i det totale folketallet. 3) Eliminering av den reelle mening med ekteskapsinngåelsen. 4) Oppslutning om negative tolkninger av fortidens helter og dyder. 5) Utbredelse av teorier om at kameratekteskap eller løsere familieformer vil avhjelpe problemene. 6) Folk som var gift under eldre familietradisjoner nektes å opprettholde sine tradisjoner, mens yngre unndrar seg de samme forpliktelsene. 7) Spredning av antifamilisme fra urbane og psevdointellektuelle kretser. 8) Nedbrytning av de fleste hemninger mot ekteskapsbrudd. 9) Ungdomsopprør mot foreldre slik at foreldreskap blir vanskeligere. 10) Økning av ungdommelige avvik. 11) Akseptering av alle former for seksuelle perversjon.

Så får enhver vurdere om de ser noen likhetspunkter med forhold i vår tid.